

**Тема: "А. Метлинський (1814-1870 рр.).
Життєвий і творчий шлях"**

План

1. Короткі біографічні відомості.
2. Збірка "Думки і пісні та ще дещо".
3. Стаття "Заметки относительно южнорусского языка" як передмова до збірки.
4. Суперечності світогляду А. Метлинського.

Література

1. Гнідан О. Мотиви лірики А.Метлинського (Аналіз в аспекті творчого методу) // Історія української літератури ХІХ-початку ХХ ст.: Практичні заняття. – К.: Вища школа, 1986. – С. 29-43.
2. Єфремов С. Історія українського письменства. – К.: Феміна, 1995. – С. 345-349.
3. Зленко Г. Постріл Амвросія Метлинського // Березіль. – 1998. – № 7-8. – С. 182-186.
4. Свириденко О. А.Метлинський як теоретик літератури // Вісник ЗДУ. Філологічні науки. – 2001. – № 2. – С. 107-109.
5. Свириденко О. Творча трансформація притчі про блудного сина в поетичному часопросторі А.Метлинського // Наукові записки. – Вип. 27. – Серія: Філологічні науки (літературознавство). – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В.Винниченка, 2000. – С. 306-316.
6. Скрипник І. А.Метлинський // Матеріали до вивчення історії української літератури: У 5-ти т. – Т. 2.: Література І пол. ХІХ ст. – К.: Радянська школа, 1961. – С. 302-312.
7. Яценко М. Амвросій Метлинський // Історія української літератури ХІХ століття: У 2-х кн. – Кн. 1: Підручник / Жулинський М. – К.: Либідь, 2005. – С. 310-317.

Типовим представником романтизму в українській літературі 30-х років був Амвросій Лук'янович Метлинський. Поетична його діяльність припадає на кінець 30-х – поч. 40-х рр. ХІХ ст.

Амвросій Лук'янович Метлинський (Амвросій Могила) – поет особливої долі, попередник Т. Шевченка, належав до так званої «Харківської школи романтиків», був її найактивнішим і найвиразнішим представником. З 1832 р. і до к. 50-х рр. жив і працював у Харкові, залишався романтиком у письменницькій і видавничій діяльності.

Його творчість не стала об'єктом монографічних досліджень, але про нього згадують в окремих оглядових статтях, починаючи від О. Пипіна (1865) і М. Петрова (1884) до наших днів. Найбільше в справі дослідження його творчості зробив А. Шамрай, який у 1930 р. видав усі його художні твори, передмови та листи, додавши статтю «Мотиви національної туги у творах А. Могили та І. Галки».

Вірші Амвросія Метлинського давали естетичну насолоду Т. Шевченкові: «Поклоніться, будьте ласкаві, Метлинському, писав він П. Корольову в 1842 р. – спасеть його Бог за його «Думки і ще дещо», тіль і полегкості, що вони є».

М. Коцюбинська показала зв'язок між творчістю А. Метлинського і молодого Т. Шевченка.

Серед тих, хто цікавиться питаннями творчості А. Метлинського виділяємо І. Айзенштока, О. Гнідан, С. Єфремова, О. Єременко, Г. Зленка, Г. Нудьгу, О. Свириденка, І. Скрипника.

А. Метлинський народився в с. Сарни Гадяцького повіту на Полтавщині в сім'ї дрібномаєткового дворянина. Навчався в Гадяцькому повітовому училищі, а потім в одній із Харківських гімназій та в Харківському університеті, де близько зійшовся з П. Гулаком-Артемівським.

З 1835 р. працює помічником бібліотекаря. Після захисту магістерської дисертації (1843) став професором російської словесності Харківського університету, а з 1849 р. до 1854 р. – ординарним професором Київського університету. У цей період виходять друком його теоретичні праці «Речь об истинном значении поэзии» (1843), «Взгляд на историческое развитие теории прозы и поэзии» (1850).

1854 – 1858 рр. – він знову професор Харківського університету.

Останні роки провів у Женеві, а потім у Криму, в Ялті, де й помер влітку 1870 р.

Друкувався в журналах та альманахах «Молодик», «Сніп».

У свій поетичній творчості і в теоретичних працях з естетики А. Метлинський стояв на ідеалістичних позиціях, розглядав мистецтво поза зв'язком з життям.

Все життя письменник присвятив збиранню перлів народної поезії і заохочував до цього своїх вихованців. Він одним з перших досягнув естетичну повноцінність української мови як мови української нації і теоретично обґрунтував її. Будучи твердо переконаним, що літературу творять письменники, але збагачується вона за рахунок народномовних елементів, він включився в боротьбу за літературу національно-самобутню, вільну від наслідування, багату народними традиціями. «Висловлюючи сумніви щодо майбутнього української мови, – писав М. Яценко, – Метлинський водночас немало зробив для розкриття її естетичної цінності». У передмові до збірки "Думки і пісні та ще дещо" поет розглядав українську мову як таку, що зросла із спільного давнього кореня слов'янських мов, черпаючи з нього один життєдайний сік, зросла самобутньо, виплекана народним життям, народними обставинами.

Один із найталановитіших поетів дошевченківського періоду, як писав П. Федченко, А. Метлинський і сам подавав зразки поезії широкого емоційного спектра – від меланхолійних медитацій, елегійних роздумів до трагедійних оскаржень і гнівних громадських інвектив.

Тема колишньої козацької слави, гіркого смутку за героїчним минулим з особливим щемом зазвучала у його творчості. У ній панує дихотомія двох світів – гідного захоплення минулого і нікчемного сучасного. Поет прагне до ідеалу, якого в реальності не знаходить, тому цілісна романтична концепція дійсності вимальовується в його творах крізь мотиви розчарувань, крізь призму великої експресії.

Єдина поетична збірка "Думки і пісні та ще дещо" (1839) вийшла під велемовним псевдонімом Амвросія Могили з епіграфом: "Ой в степу могила з вітром говорила", оскільки поет слушно вважав: як із минулого виростає сучасне, так із могили предка, в якій живе його дух, проростає майбутнє. У ній вміщена велика вступна стаття «Заметки относительно южнорусского языка». Крім 28 оригінальних поезій, збірка містить українські і російські переклади та переспіви з чеської, словацької, польської, сербської та німецької народної поезії і літератури (уривки з Краледворського рукопису).

У 1848 р. видав «Южнорусский сборник» (5 книг), де вмістив і власні твори (переробки зі збірки "Думки і пісні та ще дещо"), вступну статтю «Правописание южнорусского языка, или наречия», і твори тогочасних письменників із короткими біографічними даними.

Охоче послуговувався А. Метлинський, як Л. Боровиковський і Т. Шевченко, запозиченими з фольклору термінами "дума", "думка" для означення творів ліро-епічного та медитаційного спрямування. Думи Л. Боровиковського і думки А. Метлинського походять не безпосередньо від народних українських дум з їх речитативом, вільним ритмом і змінною формою імпровізації, а від польських (Б. Залеський) і російських (К. Рилєєв) романтиків, які писали на теми з української історії і усної народної творчості, називаючи свої твори думами та думками.

Аналіз дійсності, відтворення її історичного обличчя не було головним для поета-романтика, тому, не варто шукати у творах соціально-історичної конкретики. Романтика цікавило не стільки створення картин реального життя, скільки загострений внутрішній стан героїв, порив до свого романтичного ідеалу, прагнення виразити цей ідеал.

За змістом і формою думки А. Метлинського близькі до балад. Це модернізовані балади, де переважає ліричний елемент над епічним, а тому не зберігається виразно фабула. Це був своєрідний літературний жанр, ознака переходового часу, коли деформувалися епічні форми балади і героїчної поеми (А. Шамрай).

Попередники А. Метлинського – Л. Боровиковський і П. Гулак-Артемівський переспівували балади Гете, Міцкевича, Жуковського, намагаючись довести, що українською мовою можна писати не тільки травестії бурлескні, і тому надавали українського національно-побутового та мовного колориту сюжетам переспівуваних ними творів, не дбаючи про оригінальний характер тем і сюжетів. А. Метлинський бере теми, сюжети й образи з історичного фольклору.

А. Метлинський не називав серед своїх творів балад, але серед думок є твори, які можна віднести до цього жанру: «Степ», «Кладовище», «Спис», «Підземна церква», «Гетьман», «Козача смерть», «Смерть бандуриста», «Покотиполе». У творах нема конкретних історичних осіб і подій, бо автор цікавиться не стільки історією, а фольклором. Він поєднав народну фантастику зі своїми громадянськими бажаннями – служити Україні, відродженню її слави, збереженню української мови і пісні.

Отже, розвинув і збагатив жанр української балади А. Метлинський, у

якого є тільки одна «некозацька» балада – «Покотиполе».

Твори порушували злободенні теми: саможертвність в ім'я загальнолюдських інтересів, відродження української мови, роль співця (кобзаря, бандуриста, поета) у народному житті. У баладі "Смерть бандуриста" А. Метлинського звучить есхатологічний (для мови і її носія – нації) мотив, що набуває гіпертрофованого вигляду: "...вже наша мова конає!" Його підґрунтям була жорстока політика зросійщення царського уряду, що вела до нівеляції народу України і його мови. Злочинні заходи, спрямовані на денационалізацію народу і нівеляцію його мови, викликали спротив у поетів-романтиків. Бандурист-пророк, який супроводжував козаків у кривавих січах, хранитель історичної пам'яті народу, його мови і культури, докоряє сучасникам за черствість і байдужість до долі мови та України, перетвореної в моральну та духовну руїну. Екзальтований стан душі бандурист виливає в щирій молитві-сповіді на березі розбурханого нічного Дніпра-Славути, що виступає тут як умовний рубіж між смертю і життям. Співець-пророк синтезує в єдине ціле два світи: реальний, земний, жорстокий і несправедливий, у якому йому доводиться жити, і космогонічний, витворений власною уявою, довершений і недоступний звичайним людям, зануреним у суєтне життя. Змикання двох світів творить душевний дискомфорт, зроджує духовний бунт особистості, що знаходить вияв у трагічній розв'язці: бандурист гине у бурхливих хвилях Дніпра. Психологічно функціональний пейзаж суголосний внутрішньо невірноваженому стану героя:

Буря виє, завиває
І сосновий бір трощить;
В хмарах блискавка палає,
Грім за громом грякотить.
Ніч то углем вся зчорніє,
То як кров зачервоніє!

Отже, герой вірша "Смерть бандуриста" тужить за рідною мовою і піснею, яка нібито завмирає і ніколи вже не житиме. Охоплений тугою, бандурист зникає в розбурханих хвилях Дніпра. Загибель Бандуриста супроводжується описом бурхливої стихії, яка є втіленням непривітної сучасності. Песимістичні роздуми поета про українську мову і пісню викликані його тугою за гетьмансько-старшинським ладом, давніми, старими порядками, які неможливо повернути.

До історичних балад, які є своєрідною домінантою у творчості А. Метлинського, відносимо "Козачую смерть", "Кладовище", "Гетьман", хоча чітку демаркаційну лінію між групами провести неможливо, бо, послуговуючись думами, історичними піснями, народними переказами і повір'ями, автор створив позбавлені історичної конкретики, часто малосюжетні, сповнені містики твори, що стали "рефлексією філософської ідеї неперервності й невмирущості історичного життя нації". У першому з названих творів, присвяченому П. Гулаку-Артемовському, в домі якого учителював і жив поет на час виходу своєї збірки, на тлі романтичного нічного пейзажу ведуть розмову "порубаний" із "посіченим". Умираючи від ран у полі, батько втішає сина, що їхня смерть відплачена, бо й "ворогів не трохи гине". Мовна тканина

тексту насичена постійними епітетами "сивий туман", "ясний місяць"; трагізм ситуації підсилюється традиційним образом вісника смерті – ворона, що "крякав, літав, спускався, й на трупах сідав"; діалогічна частина балади обрамлена у своєрідну рамку, засновану на протиставленні: "Де недавно козак гомонів, / Його кінь тупотів", тепер "тихо по білому степові сивий / Туман розлягається...". Зворушений баладою А. Метлинського, чеський поет Ф. Челаковський у 1842 році переклав її рідною мовою.

На такому ж протиставленні побудовано баладу "Гетьман", де в уста головного героя автор вклав власний біль і розпач, зроджений бездіяльністю і пасивністю сучасників:

Чи орел без крил, без пер?

Чи козак і кінь умер?

Все і тихо, все і глухо".

Старий гетьман нічної пори, коли "місяць у хмари заплив", встає з домовини, щоб поглянути на рідний край; у його монолозі-медитації каскад запитань, на які шукає та не знаходить відповіді й сам автор.

Елемент містики споріднює цю баладу з твором "Кладовище", в якому початковий, цілком реальний опис сільського цвинтаря змінюється фантастичною картиною, коли на Великдень, під "гомін, як в бурю, і грім" оживають козаки, полегли на полі бою.

В інших віршах А. Метлинський із сумом оспівує могили, кладовища, церкву, де молилися запорожці, козацькі списи тощо. Ці ідеалізовані, пройняті містикою образи згодом не раз переспівували.

Про популярність козацьких традицій і готовність захищати імперію з позиції всеросійського патріотизму свідчить "Пожар Москви" А. Метлинського (як і "Малоросійська балада" О. Шпигоцького). Цей твір є характерною спробою осмислення російсько-французької війни, в якій ціною великих зусиль і втрат російська армія (до складу якої входили й українці) змогла не лише відбити загарбників, але й відкинути їх аж до Парижа, зруйнувавши плани Наполеона розчленувати Росію на кілька залежних держав, залишивши без виходу до Балтійського і Чорного морів, відібрати Прибалтику, перетворити Україну у васальну державу під назвою "Наполеоніда". Ця тема докладно розроблялась у російській літературі В. Жуковським, К. Батюшковим, О. Пушкіним, письменниками-декабристами. На Україні літературний резонанс подій Вітчизняної війни 1812 року був скромніший, оскільки наслідки навали були порівняно невеликими (значних збитків зазнала тільки Волинь). На Лівобережжі швидко було зібрано кілька полків добровольців, організованих на зразок козацьких.

Усіх слов'ян А. Метлинський кликав до об'єднання під зверхністю російського самодержавства («Пожар Москви», «До Вас», «Самотні співці»). «Пожар Москви», «Самотні співці» – це варіації до віршів Ф. Челяковського «Пожежа московська» і «Смерть царя» (Олександра I), який ідеалізував Москву як національну святиню всіх слов'ян, а Росію вважав їх меценатом і захисником. А. Метлинський прикрашає сучасний йому феодално-кріпосницький лад на чолі з царем, захищає, вважаючи недоторканими, старі, патріархальні звичаї, висловлює реакційні ідеї ("До гостей").

У творі «Самотні співці» автор закликав поетів співати славу «білому цареві». Ці заклики не суперечили політиці російського самодержавства, яку проповідували слов'янофіли в горезвісній триєдиній формулі – «самодержавне, православне і народність». Поет кликав:

Є в нас віра, цар і мова,
І чимало в нас словен,
Все своє в нас; ну чого вам
Ще шукати в бусурмен?

А. Метлинський, цікавлячись Україною в «словесном ее значении», славив царя з надією, що той сприятиме відродженню дорогої для нього української мови. Але поєднати щирі почуття «доброго сина» України з політикою національного гноблення російським самодержавством було неможливо. Тому творчість А. Метлинського суперечлива: то він співає хвалу «білому цареві», то його улюблений герой бандурист співає прокляття сучасній поетові дійсності:

Грім напусти на нас, Боже, спали нас в пожарі,
...бо вже наша мова конає!

Але далі:

Старця й бандури немає,
Пісня по миру літає!

Поет не зрозумів реакційної політики самодержавства і політичної суті слов'янофільства. Сам поет визнавав свою ідейну слабкість і не гордився своїми поезіями, а говорив: «не називайте мене скупим в думках про науку і мистецтво; назвіть краще бідним, тому що я в цьому відношенні чим багатий, тим і радий зі всяким ділитися, настільки вистачить сил».

У статті "Заметки относительно южнорусского языка" поет висловив свої погляди на історичне значення, стан і завдання української мови: «Южнорусский язык со дня на день забывается и молкнет, и придет время – забудется и смолкнет... но может быть и то, что в эпоху пренебрежения южнорусского языка любовь к нему проснется». Звідси, на думку поета, дуже важливе завдання збирати, фіксувати все, що так чи інакше зв'язане з духовним життям народу, що є виявом його творчих сил, звідси – пильна увага до матеріалів історії України, фольклору, етнографії.

А. Метлинський вважав, що сила мови не тільки в музичності, не тільки в «благозвучном течении слова», а в тому, що це мова великого народу, мова історично сформована, цілком оригінальна, зріла і розвинена. Чарівність її він бачив не тільки в звучанні, що нагадувало йому звучання арфи або флейти, а насамперед у її повнокровній зрілості.

Боротьба за розвиток української мови як важливий чинник національної культури стає основною засадою романтизму. У цю боротьбу доклав чимало зусиль і А. Метлинський. Оспівування рідної мови, вболівання за її майбутнє – основні мотиви його поезії:

Рідна мова! Рідна мова!
Мов завмер без тебе я!
Тільки вчую рідне слово:
Обізвалась мов сім'я.

Любов до мови і народної поезії, обізнаність із найновішою літературою приваблювали до А. Метлинського молодь. Він знайомив студентів з новинками російської і західноєвропейської літератури, намагався відучити їх від легкого ставлення до літератури, привчати молодь до простого викладу і тверезості поглядів. Страх за долю рідної мови став його громадянською хворобою, що відбилася на тональності поета.

Героїчний образ рідного сина народу, уславленого переможця чи святого мученика став улюбленим образом українських поетів-романтиків, піднісся до рівня естетичного ідеалу. І саме в трактуванні його найвідчутніші відмінності в ідейних позиціях різних авторів.

Головний позитивний герой поезії А. Метлинського – вільний козак. Автор з великим піднесенням говорить про свого героя, гіперболізує його силу, красу, безстрашність:

Чи не той то козак, що де стане –
І земля там потане?
Чи не той то козак, що де гляне –
І трава там зов'яне?
Чи не він то гука, перескакує гору й байрак
І на вражі полки сипле кару і жах? («Козак та буря»).

У баладі «Підземна церква» визначено активну громадянську позицію поета. Поет говорить, що людина повинна жити повнокровним життям, а це буде тоді, коли вона буде вільною:

...кажуть, як умре козак, –
Гудуть ті дзвони, плачуть, мов з печалі.
А іншого, так... диво ... за життя
Ще на світі ті дзвони поминали...
Є чутка: вже не жди з того пуття,
Кого отак ті дзвони поминали:
Таких без слави й жалю, як сміття,
З-поміж людей смерть вічна вимітає,
Нема про нього на світі чуття,
Нема й могили – в землю западає!

Автор не плаче тут за минулим, не сподівається на відродження героїки в баладі, це – гнівне заперечення пасивності, животіння людини. Письменник намагається розбудити патріотизм у сучасників, нагадати про гідну пам'яті смерть козаків у бою за батьківщину.

Крім простонародної мови, буденності, динамічності подій, загадковості ситуацій, фантастичного елемента, простоти форми, стрімкого ритму, А. Метлинський намагався баладній дії надати героїчного і трагічного характеру. На перше місце він ставить трагізм ситуацій, відмовляється від простонародного гумору, бурлескних елементів, які є в П. Гулака-Артемівського, Л. Боровиковського, і підсилює елемент високої патетики.

У багатьох творах поет воскрешає героїв для того, щоб підкреслити контраст між славним минулим України і обставинами, в яких живе сам поет, похмурим і ворожим. Це образи забутого списа («Спис»), старосвітської чарки, з якої пили козаки («Чарка»), степу, вкритого могилами («Степ»). Все це забуто, поет плаче, бо надії на повернення нема:

Не пахне вже ворога дух,
Немає вже вражого трупу...
Як на грибовищах в ніч глупу,
Де смерть все розсипала в пух,
Все, чую, тихо од моря до моря...
Чи орел без крил, без пер?
Чи козак і кінь умер?
Все і тихо, все і глухо... («Гетьман»).

Настроєм відчуженості від ідейності, сентиментально-романтичним уболіванням пройняті вірші А. Метлинського “Шинок”, “Старець”, “Дитина-сиротина”, у яких він змальовує сумні побутові картини з селянського життя. Як поет-романтик він ігнорував матеріальні фактори в суспільному розвитку, тому не міг розкрити причин соціального лиха. Його рядки хвилюють:

Посипали вже з церкви чоловіки,
Хлоп’ята, молодиці і дівки;
Ось по дворах пішли старці, каліки,
Частуються, кому кого з руки...
Дитину щось ніхто не привітає
І на пиріг не закликає («Дитина-сиротина»).

“Дитина-сиротина” є переспівом поезії І. Козлова «Сільська сиротина». Поет свідомо ставить морально-етичну мету – звернути увагу людей, занурених у свої буденні клопоти, на обездолену, самотню серед людей дитину.

Романтики збагатили українську поезію такими витворами твердої строфічної будови, які не розвиваються поза канонічною обов’язковою віршовою формою, як сонет, що складається з двох чотирирядкових строф (катренів) і двох трирядкових строф (терцетів); вимагає строго канонічного римування. Сюжетна побудова сонета передбачає тезу (перший катрен), антитезу (другий катрен) і синтез (терцети). А. Метлинський теж звертався до жанру сонета.

Для творів А. Метлинського характерне протиставлення славного минулого і нікчемного сучасного, ідеалізація козаччини, а образ могили в них – це свідок козацької доблесті.